

Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor: Marx, Modernizm ve Modernleşme/Marshall Bernard ÜZERİNE BİR DENEME

Tuğçe Nur KOÇ / Genç Mülkiyeli

Bu, Marx'a yöneltilmiş bir eleştiridir. Ben ise eleştiriye kendimce yeniden yorumlayacağım. Puşkin'e göre Goethe'nin Faust'u modern dünyanın 'İlyada'sıdır. Bu düsturdan yola çıkarak modern hayatı tutarlı bir bütün olarak görürler. Oysaki bu modernliğin akışına ters düşmektedir. Modernlik ise ikiye ayrılmıştır, hem de birbirinden tüm bağlarını kopartır bir halde. Ekonomi ve politikada modernlik, sanat ve kültürde modernlik. Marx, modernlik kültüründe çarpıcı bir yeri olmasına rağmen aslında kökleri onun nesline kadar uzanan modernlik ağacında, 1840'lar modern kuşağında kendisi yer alıyor diyemeyiz. Marx için daha eski bir kuşak olan 'Aydınlanmacı' diyebiliriz. Ama gerçek tam olarak böyle değildir. Bir modernist olamadığını varsaysak bile Marx modernleşmeyi modernistlerden daha iyi algılamaktadır. Bunun izini birçok eserinde bulabiliriz. Sözgelimi 'Katı olan her şey buharlaşıp havaya karışıyor' ifadesindeki imgelem. Bu ifadedeki apokaliptik hava, ikili anlam oyunu gibi unsurlar modernizmin kendisidir. 'Her şey dağılıyor, merkez yerinde durmuyor'. Bu cümle en bilinen eseri Komünist Manifesto' dan. Marx bu ifadelerle modern burjuva toplumunu tasvir etmektedir. 'Katı olan her şey buharlaşıp havaya karışıyor, kutsal olan her şey dünyevileş-

yor ve insanlar nihayet kendi gerçek yaşam koşullarıyla ve diğer insanlarla ilişkileriyle yüzleşmeye zorlanıyorlar.' Marx burada kutsallık halesinin yok olduğundan artık var olana insanla ilgili olana odaklanmalıyız demektir. Bunu yapmadıkça bu modern zamanı anlayamayacağımızı iddia etmektedir. Bu ifadede geçen yüzleşmek terimi insanların gerçekliği anlamaya zorlandıkları anlamına gelir. İnsanlar hep birlikte katı olan her şey gibi havaya karışmakla bu eylemin hem nesnesi, hem de bu eylemi yerine getiren olarak öznesi de oluyolar.

Marksizm, modernizm ve burjuvazi diyalektik bir ilişki içerisindedir. Eleştiri, Manifestodaki proletarya ve modern burjuvazi mücadelesinden devam eder. Bu mücadelenin aslında katı ve ergime benzetmeleriyle anlatılmakta olduğunu vurgular. Asıl mücadele altta sezilen katı olan ve erimiş olan arasındadır. Marx manifestoda öncelikle tanıdık bir şekilde modern kapitalizmden bahseder. Yavaş tonda açar, detaylandırır. Dünya pazarının yayılmasından, uluslararası ihtiyaçlardan, yerel pazarların yok oluşundan, köylerden metropollere göçlerden bahseder. Kapitalizmin değiştiği her şeyi dönüştürmesinden, yok edip yeniden oluşturmasından bahseder. Sonrasında sefalet içinden yeni bir sı-

nıfın doğuşuna vurgu yapar ve yazısını doruklara çıkarır. Hemen ardından gerçekleşenler ilgi çekicidir. Yazının hızı artar, geren bir heyecan hali oluşur, sanki okumuyor da koşuyor gibi olunur. Yazı modern dünya gibi bizleri sarsmaya başlar. Bir yerden itibaren yorulmuş oluruz. Şaşkın ve korkmuş... Tıpkı modern hayatta başımıza geldiği gibi. Artık proletaryanın Marx'ın onlara biçtiği rolü yerine getirme vakti gelmiş olsa da bir şey değiştiremezler. Çünkü modernizm dünyayı onlarca kez dönüştürmüş, sarsmış, parçalara ayırıp yeniden birleştirmiştir. Hatta iddia edebiliriz ki proletarya bile Marx'ın öngördüğü gibi kalmayabilir. Bu modern kısaç onları da paramparça dönüştürecek olabilir. Ki böylesi de modernlik için uygun olurdu.

Marx burjuvaziye hem över hem de tehlikeli olduğu vurgusunu yapar. Ama zaten gözden kaçırdığı da budur Marshall'a göre. 'Burjuvazi, tarihte en devrimci rolü oynadı' diyerek sanki burjuvaziye olan hayranlığını dile getirmektedir Marx. Peki bu övgünün nedeni ne idi? Pek tabii insan etkinliğini ilk defa bu kadar etkili kullananlar burjuvaziydi. Rönesanstan beri kutsanan insan etkinliği pratiğe dönüştürülmüştür. Gerçek budur ya burjuvazi geçmiş kadim dönemlerden çok daha fazlasını yapıp onların hepsini aşmış-

tır. Eski devirlerde uzun uzun yıllar sonucunda ancak varlık bulan köprüler, yapıtların yerini modern dünyanın dinamizmine yakışır hızda gökdelenler almıştır. Öylesine hızlıdır ki bir ayda yeni şehirler kurulur onlarca binayla. Bu eski dünyanın insanları için ancak rüya olsa gerek. İşte o gökdelenler modern dünyanın piramitleridir.

Marx, nüfus hareketlerinden devam eder. Marx'ın eserindeki alıntıda değinildiği gibi yoktan var edilen bir halk kitlesi vardır. Hiçbir çağın başaramadığını burjuvazi bu modern çağda başarmıştır.

Marx'ın ilgisini çeken burjuvazinin ortaya çıkardığı bu enerjidir. Marx'a göre burjuvazi bu enerjinin potansiyelinin tam olarak farkında değildir ya da olmamak işine gelmektedir. Ama bu potansiyel Marx için muazzam gelişmelere öncü olacaktır. Bu potansiyeli kullanan işçi sınıfı önderliğinde bu düzen aşılabilecek, bir üst yaşam biçimine geçilecektir. Gerçekten böyle olması muhtemel miydi? Eleştiri, buna cevabını ilerleyen sayfalarda dolaylı yoldan vermektedir. Devamında ise Marx'ın burjuvaziye yönelttiği bir eleştiriye daha değinilir. Burjuvazi bu potansiyel dinamizmi sadece tek bir eylem için harcamaktadır. Para kazanmak ve her seferinde daha çok para kazanmak. Marx'a göre bu potansiyeli boşa harcamaktır. Ama belki de bunu bilerek yapıyorlardı. Sürekli bu devrimci enerjiyi körüklemek onların da bir devrim sonunda süpürülüp yok olmasına neden olabilecekti. Ayrıca burjuvazi sadece potansiyeli ortaya koymakla kalmamış, ayrıca durmak bilmeyen bir değişimin önünü açmıştı. Bu sürekli değişim ilkesini besleyen ise rekabettir. Rekabet sonucunda yok olmamak için tek yol yeniliktir.

'Durmaksızın sarsıntı, dinmek bilmez belirsizlik ve kaynaşma' bu ifadeler Marx'ın modern burjuva toplumunu tanımlamak için kullandığı ifadelerdir. Bunlar eski devirlerin toplumlarını yıkan unsurlar olabilir ama bu toplumu sağlamlaştırıyor. İşte tam da bu noktada sistemin sihrini görüyoruz.

Yıkılmaya çalışmak, dönüştürmeye çalışmak sisteme hizmet ediyor. Bu durumda sistem nasıl başka bir sisteme yerini bırakabilir? Katı, kalıcı istikrar. İşte bu sürekli değişime, devinime ihtiyaç duyan, bir ergime hali olan modern burjuva toplumuna derinden bir tehdit olabilir. Çünkü modern dünyada istikrarlı olan tek olgu ölümdür. İlerlemek, büyümek ise yaşamdandır.

Yazı, kapitalizmin yarattığı insan biçimini kısıtladığına dem vurur. Ardından da gerçek gelişimin, gerçekten sınırların zorlamasıyla olacağını söyler. Buradan da bunu Marx'ın sağlayacağı şeklinde devam eder. Biz de, Marx'ın bu ortaya çıkan enerjiyle toplumun kurucu sınıfını süpüreceğini öne sürdüğünü yazımızın önceki sayfalarında da belirtmiştik. Ve eğer her ilişki geçici ise, katı olan her şey buharlaşıp havaya karışıyorsa kapitalizmin sınırsız enerjisi de havaya karışmalıdır.

Pekala Marx ne istemektedir? Modernizm düşmanı olmadığı açıktır, öfkesi yalnızca burjuva sınıftadır diyebiliriz. Bu durumda modernizm burjuva sınıfını aşacak ve daha üstün bir modernite oluşacaktır. Marx bunun böyle olacağına inanmaktadır. Yani Marx modern dünya ile burjuva düzenini birbirinden ayırmaktadır. Tüm kötülüğün, çarpıklığın suçunu burjuva düzenine yıkmakta ve modernizmi aklamaktadır.

Marx, burjuvazinin modernizmin sınırsız refah hedefini para anlamında sınırladığını düşünmektedir. Ama Marx'ın yanıtlanmadığı bir nokta vardır. Eğer refah sınırsız olacaksa, tatmin duygusu modern dünyada olmayan bir duyguysa bunu nasıl sonlandıracak, denetim altına alacak? Hiçbir zaman tatmin olmayan insanları bir arada ne tutacak? Marx'a göre insanlar modernizmin o enerjisini iç gelişime harçayacaklardır. Başlarda modernizmi kuran kapitalizm, artık modernizmin ayağına bağ olmaktadır. Burjuva toplumu bunu baştan bilmeliydi. Neticesinde her şeyi yıkılması yani buharlaşıp havaya karışması için inşa ediyorlar. İşte kapitalizmi besleyen

kar olgusu tam da burada sahneye çıkıyor. Her şey yıkılmalı ki yenisi- daha iyisi belki – kurulsun, çarklar hep işlesin ve sürekli kar edilsin. Hiçbir şeyin kalıcılığı yok, değeri yok olmasında saklı. En şaşalı yapılar bile tek kullanımlık. Burada şaş kelimesi tabii ki bir ironi. Herkes farkındadır ki eski devirlerin yapıları yanında bu modern devrin yapıları legodan yapılmış gibi duruyor. Burada lego benzetmemiz çok yerinde olmuştur. Kapitalizmin korkunçluğu, dünyayı sadece kar elde etmek yani para için parça parça edebilme potansiyelinde yatar. Onlar ki tarihin gördüğü en yıkıcı egemen sınıftır. Mesela Nietzsche tüm bunları Tanrının Ölümü olarak adlandırırken, Marx ise gerçekçiliğini koruyarak piyasa ekonomisinin sıradan, gündelik yaşamı diye nitelendirir.

Marx'ın etkileyici imgelemlerinden devam edelim. 'Modern burjuva toplumu, böylesine kudretli üretim ve mübadele araçlarını bir araya getirmiş olan bu toplum, kendi tılsımıyla hizmete çağırdığı yeraltı güçlerini kontrol edemez olmuş bir büyücüye benziyor.' Bu imge özellikle seçilmiştir. Hepimizin gözünde bir anda karanlık ortaçağ canlandı değil mi? Aydınlik bir modern çağ nasıl olur da bir anlığına da olsa karanlık ortaçağı anımsatabilir? Marx burada büyük imgelem ile aydınlanmanın çocukları olan modernleri karanlık büyücüler olarak itham ediyor. İlginçtir onlar da komünizmin hayaletine inanarak ve yepeni bir insan biçimi yaratarak- ki bunu ancak büyü ile yapmış olmalılar! – bu ithamı doğrular niteliktedirler. Ama bu imgelem her ne kadar karanlıkla özdeşleştirilebileceği gibi mucizelerle de özdeşleştirilebilir. Nitekim Marx biraz da böyle yapar. Yine bir övgü ile karşı karşıyayız. Marx'a göre bu mucize burjuvaziye vuracaktır. Peki mucizeler aynı zamanda yanlarında dehşeti getirirler. Büyülü ve mucizevi dünya kontrolsüzdür. Herkes her şeyi yapabilir. Modern kültür iki keskin uç arasındadır. Bir yanda tatminsizlik, durdurulamazlık, limitsizlik, sürekli devrim, sonsuz gelişim, daimi yaratma ve yenilenme; diğer yanda ise nihilizm, yıkım, dar-

madağanıklık, kuralsızlık ve karanlık dehşet... En güçlü coşku ve en karanlık umutsuzluk... İşte manifestonun modern dünya tasvirleri bunlardır. Bu açıdan modernizmi anlama konusunda da muazzam bir eserdir.

Eleştiride çok kez Marx'ın fazlasıyla iyimser olduğuna dair vurgular vardır. Gerçekten de bu iyimserliği hissediyor. Mesela krizlerin kapitalizmi yıkacağı öngörüsü fazlasıyla iyimserdir. Daha önce yazımızda ve eleştiride bahsedildiği üzere kapitalizmin esas sırrı krizlerden beslenmesidir. Ölü toprağı atmak ya da cildin kendini yenilemesi gibidir krizler. Sadece zayıf, artık miadını doldurmuş olanlardan kurtulur piyasa. Tazelenir, yenilenir. Hatta başka bir yönden bakarsak bu kriz tehdidi her zaman uyanık ve dinamik olmaya zorlar sistemi. Ayakta tutar yani bir bakımdan. Marx'a göre her bir kriz bir öncekinden daha sarıncı olacak ve en sonunda sistemi bile yıkacak güce sahip olacaktır. Bu doğru bir tez olmakla beraber gerçekliğini sadece zaman gösterebilecektir. Ya da daha karamsar bir yorumla bu krizler en sonunda sistemi bitirseler bile ayakta da hiçbir şey bırakmayabilirler.

Marx'ın bir diğer öngörüsü ise işçi sınıfının örgüt bilincini oluşturacağı hatta örgütleneceği ve nihayetinde ideal topluma sendikal yoldan gidileceğidir. Bunu da modernizm bizzat kendi yapacaktır. Pekala bu kehanet doğru bile olsa kalıcı olacağını nasıl garanti edeceğiz? Katı olan her şey gibi bu da havaya karışabilir. Neticesinde o da bu sistemin bir ürünüdür. Neden farklı olsun ki! Böylesine kaypak bir dönemde kardeşlik, yardımlaşma ve dayanışma ne ifade edebilir? Marx da komünizmi modernliğin tamamlanmış hali olarak görüyorsa bu sistemin farkı ne olacaktır?

Marx'tan başka bir alıntı daha yapalım ve yolculuğumuza devam edelim. 'Sofu fanatizmin, şövalyece coşkunun, cıvık duygusalığın göklere yükselen vecdlerini, bencil hesapların buzlu sularında boğdu... Burjuvazi şimdikiye değin onurlu görülmüş, say-

gılı bir çekingenlikle bakılmış her bir iştiğalin etrafındaki haleyi çekip aldı...' Burada ortaya konan temel karşıtlık, açık ve kapalı; çıplak ve örtülü karşıtlığıdır. Modern dünyada sınırlar yoktur, gizemler yoktur, kilitli kapı yoktur... Her şey ortadadır, açıktır. Marx'a göre bu çıplaklık metaforu bir yüzleşme halidir. Süslü kalıplardan sıyrılıp yalnızca insanlığına, kendi yaptıklarına ve yapacaklarına odaklanma halidir. Yani hakikat anlamında çıplaklık ve kendini keşfetme anlamında soyunma metaforları 18.yüzyılda kullanılmıştır. Çıplak insan diğerleriyle eşittir. Ve dahi çıplak insan daha özgür, daha mutlu ve daha iyi bir insandır. Eski zamanların soylu aktarılan ayrıcalıkları ve toplumsal dayatmalardan soyunup kurtulmuş çıplak insan, sadece kendi gücü ile bir şeyler yapabilecek insandır. Modernizm eski dünyanın tüm iyiliği ile dalga geçer ve bir örtü misali insanların üzerinden onları çekip alır. Eski dönemleri yalancılıkla ya da sahtelikle suçlar ve kendini salt gerçeklikle özdeşleştirir.

Son olarak değinmemiz gereken ise modern dünyanın nihilizm sorunudur. Değerin tek ölçülme biçimi para olmuştur. İşte bu, piyasanın insanın iç dünyasında yaptığı dönüşümün sonucudur. Peki modern nihilizm nedir dersek, kazanç sağladıktan sonra her şeyin uygun olması durumudur deriz. Burjuva nihilizm acımasızca her şeyi eziyor da olsa içindeki dinamik kendini aşma yönündedir. Bunu ise serbest ticaret ilkesi ile yapacaktır. Bu da özellikle kendini bilgi alanında serbest ticaret ile gösterecektir. Marx'a göre her fikir dünyanın her yerine ulaşacak ve kendine taraftar bulacaktır. Aynı şeyi manifesto üzerinden sosyalizm için de ummaktadır. Böylece sistem kendi topuğuna sıkacaktır. Ama gözden kaçırıldığı bir detay vardır. Bu piyasadır ve bilginin de kendini satabilmesi gerekmektedir. Yani sisteme bağlıdır. Kendini cazip bir şekilde pazarladığı müddetçe vardır fikirler. Ayrıca rekabet burada da geçerlidir ve rekabet sonucu bazı fikirler piyasadan süpürülürler. Bir başka sorun, bilgi ticareti için de para gerekmektedir. Alın size

sisteme bir bağlılık daha. Para olmadan kitap yazılamaz, yayılamaz ve bu durumda da bilgiler özgürce gezip taraftar toplayamayacaktır. Yine bir başka sorun daha vardır. Burjuvazi gerçekten serbest ticaret ilkesine uymakta mıdır yoksa işine gelmeyen yerde yasaklar ve kısıtlamalarla önünü kesip, işlerin kendi istediği gibi ilerlediğini garanti mi ediyordu? Eğer durum buysa Marx'ın planları suya düşer.

En son ki meselemize gelecek olursak eğer, o da kaybedilen hale meselesidir. Yani entelektüellerin ücretli işçiye dönüştürülmesi meselesi... ve sisteme göre bu entelektüeller beyinlerini pazarlayarak geçinirler. Sistem buna mecbur eder onları. Eski dönemlerde bu insanlar diğerlerinden üstündü yani daha hikmetliydi. Hale onların kutsallığına bir atıftır. Modernizm tüm kutsallığı yok etmiştir. Ve artık onlar dokunulamaz değildir. Bu dokunulamaz olma durumu aslında birçok bakımdan korkunçtur. Çünkü modern insanı durduran bir sınır yok, korkuları yoktur, kendileri için her şeyi yaparlar, ezip geçmekten çekinmezler. Marx'a göre modern dünyanın bir kutsaliyete ihtiyacı varsa o da çok açık ki eşitlik olmalıdır. Marx'a göre modernizmin yaptığı doğrudur, çünkü hale bir kandırmacadır. Yani kendilerini kutsal bir sınıf sayan entelektüeller de proletaryaya dahildir. Bu onlar için başta üzücü olsa da modern dünyada gerçek budur. Ama onlar için daha üzücü olması gereken şeyse tamamıyla sistemin içinde sermayenin işine yarayıp, karı arttırdıkları müddetçe varlardır. Ayrıca kendilerini parçalar halinde satarlar yani eserini tanımlayan yazar ondan koparılır. Tıpkı işçilerin başına geldiği gibi.

'Modernizmin oluşturduğu kültür ortak mirasımız değilse? Ya batının kültür ticaretinin bir ürünü ise?' Bu durumda kapitalizm diğer tüm metalar gibi modern kültürü yani batı kültürünü pazarlamaktadır. Denememiz boyunca Marx'ın moderniteyi algılayışını, Marshall Bernard'ın Marx'ın modernizme karşı fazla iyimser olmasına yönelttiği eleştiriyi incelemiş bulunuyoruz.